

PROFESORU I AKADEMIKU DAMJANOVIĆU U ČAST

Meandrima hrvatskoga glagoljaštva. Zbornik posvećen akademiku Stjepanu Damjanoviću o 70. rođendanu. Uredili Tanja KUŠTOVIĆ; Mateo ŽAGAR. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2017., 638 str.

Prošle je godine objavljen opsežan zbornik radova posvećen Stjepanu Damjanoviću, omiljenomu sveučilišnomu profesoru, vrsnomu jezikoslovcu, angažiranomu intelektualcu i hrvatskomu akademiku, o njegovu 70. rođendanu. Urednici Tanja KUŠTOVIĆ i Mateo ŽAGAR, dolični *dijaci* svoga *meštra* Stjepana Damjanovića na Katedri za staroslavenski jezik i hrvatsko glagoljaštvo Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, naslovili su ga *Meandrima hrvatskoga glagoljaštva*. U zborniku se našlo 39 znanstvenih i stručnih članaka, od kojih su 4 suautorska, te urednički sastavljen *Kratak životopis Stjepana Damjanovića* (str. 607–608) i *Bibliografija* (str. 609–636). Stoga hvala urednicima koji su u ovom vremenu, kada se nedovoljno vrednuju znanstveni članci objavljeni u zbornicima, uspjeli motivirati četrdeset troje znanstvenika iz čak osam zemalja da pošalju svoje znanstvene i stručne priloge u zbornik. Naravno, posao je sigurno bio lakši znajući komu je zbornik posvećen.

Iako bi zbornik preglednije bilo prikazati kroz određene sadržajne cjeline poput crkvenoslavenskih jezičnih raščlamba, povijesti glagoljaštva, povijesti hrvatske pismenosti, kulturne povijesti, sveučilišne nastave itd., od toga se odustalo jer se u mnogim člancima prepleću različite teme i humanističke discipline. Možda se *meandrična* struktura sama od sebe nametnula urednicima kao najbolje rješenje od početka pa ćemo i mi iz teme u temu »krivudati« i »teći« poput meandra.

Prvi je članak *Prilog istraživanja ličkih glagoljskih rukopisa: Muka svete Margarite u Pariškom zborniku Slave 73 (1375) (str. 9–23)* Vesne BADURINE STIPČEVIĆ iz Staroslavenskoga instituta, u kojem je po prvi put donesena transliteracija *Muke svete Margarite iz Pariškoga zbornika s primjerenim književno-povijesnim opisom*. Potom je uslijedio opširan članak *Matica hrvatska i kult Zrinskih i Frankopana* (str. 25–40) akademika Josipa BRATULIĆA, u kojem se osvrnuo na dugu tradiciju komemoriranja posljednjih Zrinskih i Frankopana, simbola borbe za obranu hrvatske državnosti i očuvanje hrvatskoga identiteta, osobito u Matici hrvatskoj. Nakon govora o najstarijoj hrvatskoj kulturnoj instituciji, kojoj je akademik Damjanović u času pisanja i objave zbornika bio predsjednikom, *meandar* nas je zaokrenuo prema članku *Grafematičke osobitosti glagoljičnog izdanja Artikula (1562) (str. 41–56)* Blanke CEKOVIĆ iz Staroslavenskoga instituta, u kojem je opisala grafematičke osobitosti *Artikula* iliti prijevoda Trubarove redakcije *Augsburške*

vjeroispovijesti Philippa Melanchtona. Naglasila je kako bi se protestantskim reformatorima moralo odati priznanje da su prilično dobro usustavili glagoljski grafemski inventar, stvarajući na jeziku koji je širemu čitateljstvu bio razumljiv, čime su stvorili povoljne uvjete za oblikovanje ranonovovjekovne hrvatske pismenosti. U članku *Nově nalezený chorvátskohlaholský zlomek sign. I D c 1/30 z Knihovny Národního muzea v Praze* (str. 57–64) Václava ČERMÁKA iz Slavističkoga instituta Češke akademije znanosti u Pragu donesena je tekstološka analiza s transliteracijom nepoznatoga hrvatskoglagoljskoga fragmenta misala ili brevijara iz Narodnoga muzeja u Pragu. Emilija CRVENKOVSKA s Filološkoga fakulteta »Blaže Koneski« Sveučilišta »Sv. Kiril i Metodij« u Skoplju osvrnula se člankom *Старословенскиот јазик во универзитетската настава* (str. 65–74) na pristupe i literaturu sveučilišnog predmeta Staroslavenski jezik, osobito na prinose Stjepana Damjanovića koji je radni vijek proveo kao profesor toga jezika. Potom slijedi članak *Jezik hrvatskoga katekizma Otročje Biblije* (str. 75–94) Gordane ČUPKOVIĆ s Odsjeka za hrvatski jezik i književnost Odjela za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, kojim su raščlanjene žanrovske osobitosti, kompozicija, slovopis i jezik te protestantske latinične knjige, tiskane nepotpisano 1566. u Regensburgu.

Prilogom *Pogled na Petrisov zbornik kao zrcalo* (str. 95–108) Marija-Ana DÜRRIGL iz Staroslavenskoga instituta otkrila je ključ čitanja toga najprezentativnijega neliturgijskoga hrvatskoglagoljskoga rukopisa, u kojem je anonimni pisar/kompilator svoje uredničko ja povezivao s toposom ili metaforom »zrcala«. Radom *O jeziku hrvatskoglagoljskih zbornika neliturgijskoga sadržaja: perspektive novih istraživanja* (str. 109–118) Ivana ETEROVIĆ s Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu iznijela je kratak pregled istraživanja jezika hrvatskoglagoljskih zbornika neliturgijskoga sadržaja, uputivši u okviru hrvatske pismenosti 16. st. na neke plodne smjerove budućih istraživanja kao i na razumijevanje povijesti hrvatskoga književnoga jezika u cjelini. Potom slijedi članak *Jednostavni glagoljski oblici u Hrvojevu misalu i Hvalovu zborniku* (str. 119–138) Josipa GALIĆA s Odsjeka za hrvatski jezik i književnost Odjela za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru, u kojem je nakon provedene analize pokazao da se na morfološkoj razini u obama kodeksima, bez obzira na to što pripadaju različitim crkvenoslavenskim redakcijama, solidno čuvaju naslijeđeni crkvenoslavenski obrasci, dok je vidljiviji utjecaj narodnoga jezika na fonološkoj razini. Potom su u članku *Počeci glagoljaštva rogovske opatije* (str. 139–150) Tomislava GALOVIĆA s Odsjeka za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu propitani sami počeci glagoljaške duhovnosti u benediktinaca s biogradsko-pašmanskoga područja, koji su konačno svoje mjesto našli u

samostanu sv. Kuzme i Damjana na brdu Čokovac na Pašmanu, pa se ti početci argumentirano datiraju tek u početak 15. st. od kada datiraju njihovi glagoljski spomenici. Na svoju se knjigu *Gli Slavi. Storia, culture e lingue dalle origini ai nostri giorni* iz 2013. osvrnuo Marcello GARZANITI sa Sveučilišta u Firenci člankom *Razmišljanja uz kulturalnu povijest slavenskih naroda* (str. 151–156), koji je zapravo kraće njegovo predavanje održano 23. travnja 2013. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Jadranka GVOZDANOVIĆ iz Slavističkoga instituta Sveučilišta u Heidelbergu člankom *O stilskotematskim varijacijama u dubrovačkim tekstovima 15. i 16. stoljeća* (str. 157–161) upozorila je na to da je pisanje jata u dubrovačkoj renesansnoj literaturi uvjetovano žanrom, a znatniju pojavu hiperjekavizama činjenicom da je ikavština bila prisutnija u renesansnom Dubrovniku negoli se obično misli. Pregledom *Dosadašnjih filoloških istraživanja riječke glagoljske baštine* (str. 163–179) Sanja HOLJEVAC iz Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Rijeci pokazala je riječke prinose glagoljskoj baštini, čime je još jednom istaknula da je Rijeka bila jedno od središta glagoljaštva. U članku *Aktivni participi prezenta u hrvatskim tekstovima 17. – 19. stoljeća* (str. 181–199) Marijane HORVAT i Barbare ŠTEBIH GOLUB propituje se prisutnost aktivnoga participa prezenta u dopreporodnim gramatikama i u stilski obilježenim tekstovima i do današnjega vremena.

Člankom *Neka zapažanja o jeziku Brevijara Vida Omišljanina (1395)* (str. 201–212) Jagode JURIĆ-KAPPEL iz Instituta za slavistiku Filološkoga fakulteta Sveučilišta u Beču čitateljstvo je ponovno vraćeno u srednji vijek. Autorica je iz najopsežnijega hrvatskoglagoljskoga kodeksa izdvojila neke jezične i leksičke odlike koje ga čine posebnim u odnosu na druge i povezuju ga s predlošcima koji su na Krk stigli *južnim* putem. U članku *Jezični značaj varijantnih tekstova u Vinodolskom zborniku s početka 15. stoljeća* (str. 213–218) Amira KAPETANOVIĆA iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje autor je na temelju jezične analize dijelova *Vinodolskoga zbornika* utvrdio da je intenzivnija prožetost određenih tekstova čakavštinom, kajkavštinom te izmiješano čakavštinom i kajkavštinom zapravo trag različitih prepisivača/kompilatora samoga zbornika koji su bili različita narječnoga podrijetla, a teritorijalno su se nalazili pod vlašću Frankapana. O osnovnim je odlikama hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika u lingvističkom, sociolingvističkom i kulturološkom poimanju progovorila Ana KOVAČEVIĆ u članku *O prvom hrvatskom književnom jeziku* (str. 219–236), pokazavši da je riječ ne samo o jeziku koji je živo prisutan u Hrvata od Bašćanske ploče pa do nekih suvremenih nastojanja već i o jeziku koji je vjerojatno presudno utjecao na odluku Tridentuskoga koncila o dozvoli prijevoda Svetoga pisma i misnih čitanja u određene dane na vernakularne jezike. Tanja KUŠTOVIĆ s Odsjeka za kroatistiku Filozofsko-

ga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, ujedno suurednica ovoga zbornika, člankom *Filološka proučavanja hrvatskih protestantskih tekstova* (str. 237–250) osvrnula se na jezik hrvatskih protestantskih tekstova kroz znanstvene prinose Franje Fanceva, Alojzija Jembriha, Gordane Čupković i Stjepana Damjanovića, a Boris KUZMIĆ s istoga odsjeka člankom *Kajkaviana Croatica u opusu Stjepana Damjanovića* (str. 251–257) na kajkavološki rad Stjepana Damjanovića, odnosno na njegova istraživanja kajkavštine u hrvatskoglagoljskim tekstovima 15. stoljeća. Budući da je Stjepan Damjanović jedan od najustrajnijih istraživača života i djela slavnoga Vatroslava Jagića, Josip LISAC s Odjela za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru posvetio mu je članak *Vatroslav Jagić i Dubrovnik* (str. 259–264). Riječ je o gradu koji je zarana postao sjecištem različitih kultura i važnim kulturnim središtem pa je zanimljivo kako je Jagić promišljao o Dubrovniku i njegovoj pripadnosti nacionalnim identitetima. Člankom *O pitanju moravizama u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku na korpusu Klimantovićeve zbornika iz 1512. godine* (str. 265–291) Katarina LOZIĆ KNEZOVIĆ s Odsjeka za hrvatski jezik i književnost Sveučilišta u Splitu uputila je ne samo na prisutnost toga leksika u rečenom zborniku već i na njegove dublete. *O vokalizmu strizivojskoga govora* (str. 293–303) na temelju dijalektoloških radova i zvučne snimke članak je napisala Iva LUKEŽIĆ s Odsjeka za hrvatski jezik i književnost Sveučilišta u Rijeci. Riječ je o starostokavskom govoru ujedno i zavičajnom (materinskom) govoru Stjepana Damjanovića.

Na *cyrillomethodianu*, napose na zapostavljeno djelo *Žiće svetoga Metoda zagorskoga svećenika Josipa Riegera*, jednoga od najustrajnijih promicatelja štovanja sv. Metoda kao apostola slavenskih naroda u hrvatskom narodu, osvrnule su se Milica LUKIĆ i Vera BLAŽEVIĆ KREZIĆ s Odsjeka za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku u članku *Žiće svetoga Metoda Josipa Riegera u svjetlu XIX-stoljetne »Cyrillomethodiane«* (str. 305–320), započevši i zaključivši ga odano profesor Damjanoviću, Slavoncu iz njihove Slavonije koja je od Strossmayerova vremena najustrajnija u promicanju sv. Ćirila i Metoda među Hrvatima. Potom slijedi članak *Кон хрватската и македонската старо/црковнословенска лексикографија* (str. 321–338) Liljane MAKARIJOSKE iz Instituta za makedonski jezik »Krstel Misirkov« Sveučilišta »Sv. Kiril i Metodij« u Skoplju, u kojem je na temelju postojećih rječničkih korpusa pokazala da mnogi leksemi hrvatskoga i makedonskoga crkvenoslavenskoga jezika neosporno imaju zajedničko izvorište. Suautorskim pak člankom *Stjepan Damjanović u zlatoreznom kodu Bašćanske ploče i razotkrivanju ljepote hrvatskoglagoljske baštinjene kulture* (str. 339–361) Stanislava MARIJANOVIĆA s Odsjeka za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja

Strossmayera u Osijeku i Jasne HORVAT iz Andizeta – Instituta za znanstvena i umjetnička istraživanja u kreativnoj industriji iz Osijeka spajaju se dvije teme; najprije se govori o istraživačkom doprinosu Eduarda Hercigonje, Josipa Bratulića i Stjepana Damjanovića u pogledu na glagoljaštvo te o njihovu unapređenju spoznaja o hrvatskoj tropismenosti i trojezičnosti, a potom se govori o odrazu rada Stjepana Damjanovića na postmoderne književne pristupe Bašćanskoj ploči, glagoljici i hrvatskoglagoljskoj kulturi. Nakon toga slijedi članak *Jezik Četvrtoga vrbničkog brevijara* (str. 363–382) Milana MIHALJEVIĆA iz Staroslavenskoga instituta u kojem je autor cjelovito obradio rečeni rukopis koji se ubraja u sjevernu ili krčko-istarsku skupinu, pruživši njegovu grafijsku, fonološku, morfološku, sintaktičku i leksičku analizu. Lejla NAKAŠ s Odsjeka za bosanski, hrvatski i srpski jezik Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Sarajevu tražila je u članku *Glagoljični zapisi u Radosavljevom zborniku* (str. 383–395) motive zašto su u ćirilichnom zborniku krstjanina Radosava ostavljeni kraći zapisi glagoljicom. Prvom koji je tajnopis dekodira sadržaj, a drugomu koji je citat Pavlove poslanice Titu (2,12–13) nalazi razloge njegovu nastanku.

Člankom *Latinska Legenda o sv. Ivanu apostolu u Časoslovu opatice Većenege iz 11. stoljeća* (str. 397–422) akademkinja Ivanka PETROVIĆ osvrnula se na apokrifni i hagiografski tekst apostolske literature *Versi de sancto Iohanne apostolo et euangelista*, odnosno na njegovu deveterački stihovanu tekstu na latinskom jeziku u *Časoslovu opatice Većenege*. Autoričina je tekstološka i sadržajna analiza pokazala da je, unatoč skromnomu obimu, posrijedi skladno sastavljena inačica vrlo stare legende. Nakon toga slijedi članak *Fonologija suvremenoga standardnoga hrvatskoga i ukrajinskoga jezika (s osvrtom na staroslavenski)* (str. 423–437) Milenka POPOVIĆA i Rajise TROSTINSKE s Odsjeka za istočnoslavenske jezike i književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, u kojem su usporedili vokalizam i konsonantizam rečenih jezika te načine bilježenja hrvatskih i ukrajinskih vokala i konsonanata. Potom je u članku *Rumunjska redakcija crkvenoslavenskoga jezika* (str. 439–458) Sandre POŽAR iz Staroslavenskoga instituta u Zagrebu predstavljena inačica crkvenoslavenskoga koja je u slavistici nedovoljno poznata i afirmirana. Predstavljajući kroz fonološku, morfološku, morfosintaktičku, sintaktičku i leksičku analizu jezične značajke rumunjske redakcije crkvenoslavenskoga jezika, autorica je pokazala da se doista radi o zasebnoj inačici s podosta utjecaja bugarskoga i srpskoga crkvenoslavenskoga jezika. Na neka su pitanja hrvatske propovjedne proze pisane glagoljicom ponuđeni odgovori člankom *Ići v fra Ruberti – propovijedi kao glagoljaška lektira* (str. 459–470) Andree RADOŠEVIĆ iz Staroslavenskoga instituta u Zagrebu. Njezina su istraživanja utvrdila da je od samoga zapisa propovijedi

daleko bila važnija njihova usmena izvedba u svim svojim etapama od produkcije, transmisije, preko recepcije, konzervacije, do repeticije. Da su propovijedi doista »trajale«, pokazuje članak *Karolinški homilijar u hrvatskoglagoljskom prijevodu*: Zbornik NSK 6635 (str. 471–490) Johannesa REINHARTA iz Instituta za slavistiku Filološkoga fakulteta Sveučilišta u Beču, u kojem je jezično i tekstološki obradio jedan hrvatskoglagoljski zbornik propovijedi na nedjeljna čitanja iz Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (sign. 6635) s kraja 14. i početka 15. st., koji je nastao u riječkom zaleđu bliže Lici, a donio je i tri propovijedi kao prilog. Same pak propovijedi potječu iz kasnokatoličkoga predloška koji se očuvao u više od desetak različitih latinskih rukopisa diljem europskih zemalja. Potom je Petra STANKOVSKA s Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Ljubljani u članku *K problematice zkoumání textové tradice starozákonních textů v chorvatskohlaholských památkách vzniklých do 15. století* (str. 491–506) iznijela pristupe, tradicionalne i svoj, tekstološkoj raščlambi starozavjetnih zapisa iz hrvatskoglagoljskih liturgijskih rukopisa do kraja 15. stoljeća.

Analizirajući odabrane hrvatskoglagoljske brevijare 14. i 15. st. u radu *Leksičke i tekstološke varijante u komunalu hrvatskoglagoljskih brevijara* (str. 507–526) Marinka ŠIMIĆ iz Staroslavenskoga instituta u Zagrebu zaključila je, na temelju međusobnih leksičkih i tekstoloških razlika u komunalu (*commune sanctorum*), da svi hrvatskoglagoljski brevijari imaju zajednički predložak, da su odstupanja rezultat kasnijih ispravaka i prilagodaba i da je *Drugi novljanski brevijar* urađen na temelju predloška koji je više puta prilagođavan latinskomu. Dvije bratovštinske knjige ili madrikule pisane hrvatskim na glagoljici s otoka Oliba iz 18. i 19. st. jezično je i kulturološki obradio Ivica VIGATO s Odjela za izobrazbu učitelja i odgojiteljica Sveučilišta u Zadru u članku *Jezične i kulturološke osobitosti olibske glagoljske madrikule sv. Petra i Pavla* (str. 527–538). Prijedlog *pri* u hrvatskoglagoljskoj pismenosti istražen je u članku *Prijedlog pri u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku prema ostalim prijedlozima* (str. 539–550) Jasne VINCE iz Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, odnosno temeljno značenje njegove prostorne blizine te njegova izvedena značenja vremena, društva, svojine i obzira. Na temelju dviju glava iz starozavjetne *Knjige o Jobu*, koje su u potpunosti sačuvane samo u dvama hrvatskoglagoljskim brevijarima, pokazano je s kojim se poteškoćama susreće prevoditelj u traženju dobrih leksičkih rješenja za astronomski, atmosferski i animalistički sadržaj, o čemu je u članku *Iz skroviča iova: zanimljivosti prijevoda hrvatskih glagoljaša (Job 38–39)* (str. 551–568) progovorila Antonija ZARADIJA KIŠ iz Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu. Na temelju prijevodnih poteškoća glede leksema *ibis*, svete ptice egipatske mitologije, pokazala da je zoonimski leksik, osobito ako ne pripada zapadnoeuropskoj

civilizaciji, vrlo kompleksan pa je sama raščlamba znanstveni izazov. Tipove alternacije konsonanata i konsonantskih skupina u prezentskoj osnovi u temporalu *Drugoga beramskoga (ljubljskoga) brevijara* analizirala je Sanja ZUBČIĆ s Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Rijeci u članku *Konsonantske alternacije u prezentskoj osnovi* Temporalu *Drugoga beramskoga (ljubljskoga) brevijara* (str. 569–584). Utvrdila je da je šest tipova alternacije dočetnih konsonanata prezentske osnove, da neki glagoli kolebaju u pripadnosti glagolskim razredima i da je izrazita tendencija prelaska glagola drugoga i šestoga u deveti razred. Članak *Grafetički postav glagoljičkog izdanja Artikula (Tübingen/Urach, 1562)* (str. 585–606) zadnji je u zborniku i potpisuje ga Mateo ŽAGAR s Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu koji je ujedno suurednik zbornika. Na primjeru je pismovnoga izraza *Artikula* koje su otisnute 1562. u Urachu kraj Tübingena pokazao namjeru priređivača protestantske knjige da ponude najviše standarde u pogledu pismovne i jezične organizacije, slijedeći tadašnji zapadnoeuropski trend u tiskarstvu, poglavito u pogledu prilagođavanja knjige »tihomu čitanju«.

Na kraju, što možda nije uobičajeno, nekoliko slova i o naslovu zbornika. Naime, s obzirom na značenje riječi *meandar* mnogi su propitkivali poveznice s naslovom zbornika *Meandrima hrvatskoga glagoljaštva*, odnosno uredničku zamisao da taj pojam povežu s hrvatskim glagoljaštvom i profesorom Damjanovićem. Urednici su tumačenje prepustili čitateljima, stoga evo nekoliko mogućih. Prva se poveznica može odnositi na predodžbu riječnoga meandra koji krivuda u obliku slova S, što nas upućuje na ime *Stjepan*. Druga može biti viđenje hrvatskoga glagoljaštva kao krivudave rijeke odnosno trajnoga labirinta (po uzoru na antički ornament), a treću povezujemo s koncepcijom zbornika koja je i sama pomalo *meandrična*. Naime, članci su složeni abecedno prema prezimenima autora, odnosno nisu raspoređeni po nekom tematskom ili kronološkom ključu, pa se i čitaju *meandrično* – kao da ste u labirintu spoznaja i tema koje u neprekidni niz povezuje isti motiv. Koje god tumačenje bilo najbliže istini, sporedno je u odnosu na ono što smo ovim zbornikom dobili, a pogotovo u odnosu na ono čime nas je slavljjenik zadužio!

IVAN BOTICA